

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА УКЛАДЕННЯМ МИРОВОЇ УГОДИ ЗАКОННИМ ПРЕДСТАВНИКОМ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ)

П. Ф. Немеш,
голова Закарпатського
регіонального відділення
Спілки адвокатів України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Постановка проблеми. Під час розгляду та вирішення цивільної справи суд виступає головним суб'єктом цивільних процесуальних відносин, оскільки несе відповідальність за результати її розгляду. Важливим елементом такого правового статусу суду є його можливість контролювати процесуальну поведінку учасників цивільного процесу. При законному представництві цей контроль набуває великого значення для представленої особи, яка в силу своєї цивільної процесуальної дієздатності, а також відсутності відповідного рівня правових знань, а в ряді випадків – елементарної відсутності у залі судового засідання, не в змозі здійснювати ефективний контроль за реалізацією повноважень законним представником в її інтересах, зокрема при укладенні мирової угоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мирової угоди в цивільному процесі завжди було в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких помітний внесок зробили С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, Л. С. Фединяк, Є. І. Фурса, С. Я. Фурса, С. В. Щербак, С. І. Чернооченко й інші. Проте, аналізуючи праці зазначених авторів, не можна залишити поза увагою те, наскільки мало досліджено специфіку реалізації права на укладення мирової угоди саме законним представником під час розгляду та вирішення цивільної справи.

Метою цієї статті є з'ясування особливостей укладення мирової угоди у цивільному процесі законним представником та перевірка її судом на предмет відповідності інтересам представленої особи, виходячи з сучасної судової практики України.

Суд при розгляді цивільної справи повинен контролювати процесуальну поведінку законного представника у будь-якій ситуації в рамках цивільного судочинства, оскільки у майбутньому вона може стати підставою для його заміни, якщо буде подано відповідне клопотання з боку органів опіки та піклування чи самої представленої особи (ст. 43 ЦПК України).

Виходячи з положень чинного законодавства, суд при розгляді цивільної справи, де стороною або третьою особою виступає малолітня, неповнолітня чи інша особа, яка діє у справі через законного представника, за власною ініціативою повинен перевіряти вчинення законним представником трьох процесуальних дій: відмови від позову, визнання позову та укладення мирової угоди. Мирова угода – це угода позивача та відповідача про припинення спору й встановлення нових матеріальних відносин між ними на основі зміни їхніх прав та обов'язків.

Ю. В. Білоусов вказує, що «мирова угода – це укладена між сторонами та визнана судом домовленість (договір) про припинення спору між сторонами шляхом взаємних поступок, яка стосується їхніх прав, обов'язків та предмета позову» [1, 138]. Л. М. Орлова під мировою угодою розуміє двосторонню або взаємну домовленість сторін, яка містить у собі узгоджене вираження волі обох сторін [2, 137]. Л. С. Фединяк зауважує, що «поняття «мирова угода» означає укладену сторонами й затверджену судом угоду, згідно з якою позивач і відповідач шляхом взаємних уступок ліквідують цивільно-правовий спір, що виник між ними. Це розпорядчий документ сторін як процесуального, так і матеріального права, оскільки, укладаючи мирову угоду, сторони розпоряджаються своїм процесуальним, а також суб'єктивним матеріальним правом і охоронюваним законом інтересом» [3].

Якщо уважно проаналізувати ці та подібні до них визначення мирової угоди у цивільному процесі, то можна помітити, що у таких дефіні-

Автор розглядає питання інституційних та процесуальних гарантій повноважень законного представника у цивільному процесі в ході реалізації ним права на укладення мирової угоди. Висновки ілюструються матеріалами судової практики.

Ключові слова: законні представники, цивільний процес, суд, мирова угода

ціях відображається природа мирової угоди, яка для розуміння обмежень повноважень законного представника у цивільному процесі має надзвичайно важливе значення.

Мирова угода є складним правовим явищем, що поєднує матеріально-правові та процесуальні елементи, адже спір, що розв'язується за допомогою мирової угоди, виникає і закінчується у сфері саме матеріального права, але з іншого боку, цей спір, будучи перенесений у судову справу, набуває процесуального значення.

Здійснюючи вплив на характер матеріально-правових відносин, змінюючи їх зміст, мирова угода фактично являє собою новацію зобов'язання, що існувало до звернення в суд, виступає двосторонньою домовленістю, чим і відрізняється від таких розпорядчих прав сторін, як відмова від позову та визнання позову. Вона базується на взаємних поступках і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову. Хоча це не означає, що умови мирової угоди повинні у повній мірі задовольняти інтереси обох сторін одночасно чи тільки однієї зі сторін.

Найчастіше в судовій практиці укладаються мирові угоди законними представниками в рамках сімейних відносин. Для прикладу можна взяти звичайну ситуацію: в провадженні Комсомольського районного суду м. Херсона перебувала цивільна справа про визначення місця проживання малолітньої дитини. 29 вересня 2011 р. у судовому засіданні сторони надали суду мирову угоду та просили визнати її, визнавали, що про наслідки укладення мирової угоди вони повідомлені. Відповідно до мирової угоди сторони дійшли згоди про таке: 1) визначити місце проживання малолітньої із матір'ю за адресою її мешкання; 2) сторони зобов'язуються виконувати рішення виконавчого комітету Суворовської районної у м. Херсоні ради № 39 від 11 лютого 2011 р., яким встановлено дні спілкування батька зі своєю малолітньою донькою щотижня з 16.00 п'ятниці до 9.00 понеділка за місцем проживання батька; 3) сторони зобов'язуються виконувати умови мирової угоди та не порушувати взяті на себе зобов'язання за мировою угодою. Наслідки закриття провадження в справі, передбачені ст.ст. 175, 205, 206 ЦПК України, сторонам роз'яснено. Враховуючи, що мирова угода, укладена між сторонами, не суперечить закону, не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, вчинена в інтересах обох сторін, суд відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 205 ЦПК України визнав її та закриття провадження у справі [4].

Водночас у судовій практиці непоодинокими є випадки, коли законні представники, зловживаючи наданими їм повноваженнями, укладали мирові угоди, які явно порушували інтереси їхніх підопічних. Нерідко такі угоди затверджувалися судом першої інстанції, але вищестояща інстанція їх скасовувала, направляючи справи на розгляд повторно у суд нижчестоящої інстанції. Зокрема, у серпні 2009 р. особа-1, яка діяла в своїх інтересах та в інтересах особи-6, звернулася до суду з

позовом до особи-3, треті особи: особа-4, КП, в якому просила розділити особові рахунки, встановити порядок користування квартирою та зобов'язати усунути їй перешкоди в користуванні цим житлом. В судове засідання сторони подали для визнання заяву про мирову угоду та просили суд визнати її і закрити провадження у справі. Згідно з умовами мирової угоди між сторонами встановлювався такий порядок користування жилим приміщенням: 1) особі-5 та малолітньому сину сторін особі-6 виділено в користування кімнату площею 17,1 кв. м, відповідачу (особі-3) та доньці сторін (особі-4) виділено в користування кімнату площею 11,5 кв. м., залишено в загальному користуванні кухню площею 7,9 кв. м, ванну кімнату площею 2,6 кв. м, туалет — 1,1 кв. м та коридор — 6,8 кв. м; 2) розділено особовий рахунок між особою-5 та особою-3 згідно із займаною ними жилою площею з урахуванням обох дітей; 3) відповідно до цієї мирової угоди сторони зобов'язалися не чинити одна одній перешкод в користуванні жилим приміщенням згідно з порядком користування, встановленим цією мировою угодою; 4) сторони зобов'язалися узгоджувати одна з одною питання щодо здачі в піднайом іншим особам жилих кімнат, які знаходяться в користуванні осіб, які є сторонами цієї мирової угоди та порядок користування якими затверджено цією мировою угодою; 5) особа-3 та третя особа (особа-4) зобов'язуються не перешкоджати особі-5 та малолітньому сину (особі-6) проживати у вказаній квартирі та кімнаті площею 17,1 кв. м, які виділені їм в користування згідно з умовами мирової угоди, та користуватись приміщеннями в квартирі, які залишені в загальному користуванні сторін.

Ухвалою Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 17 лютого 2009 р. мирову угоду визнано. Провадження у даній справі закрито. Не погоджуючись із вказаною ухвалою, особа-3 подала апеляційну скаргу, в якій, посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, просила ухвалу суду першої інстанції скасувати, а справу направити на новий розгляд до того ж суду в іншому складі. На вказану ухвалу особа-4 також подала апеляційну скаргу, в якій просила ухвалу районного суду скасувати, справу направити на новий розгляд до того ж суду в іншому складі, посилаючись на порушення норм матеріального та процесуального права. Заслухавши суддю-доповідача, вивчивши матеріали справи, доводи апеляційної скарги, колегія суддів вирішила, що апеляційні скарги підлягають задоволенню з таких підстав. Відповідно до ст. 175 ЦПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову. Відповідно до чч. 5, 6 ст. 175 ЦПК України суд не визнає мирової ухвали у справі, якщо умови мирової угоди суперечать закону, або порушують права, свободи чи інтереси осіб, або якщо дії законного представника сторони у справі супе-

речать інтересам особи, яку він представляє. Оскільки одним із завдань цивільного судочинства є вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб, що звернулись до суду, не можуть бути визнані мирові угоди, які не вирішують цивільно-правовий спір сторін у справі, або якщо така угода може привести до виникнення нового спору. Окрім того, оскільки визнана судом мирова угода є різновидом вирішення спору, однак за спрощеною процесуальною процедурою, вона може бути затверджена судом лише тоді, коли така угода може бути виконана примусово у випадку відмови якої-небудь сторони у справі від добровільного виконання узятих на себе зобов'язань. Як вбачається з матеріалів справи, ці умови судом не були дотримані, а тому ухвала підлягає скасуванню з направленням справи до суду першої інстанції для розгляду по суті [5].

Слід вказати, що суд може не визнати мирову угоду, яка укладена законним представником на іншій підставі, ніж вище описана – невідповідність умов мирової угоди інтересам представляваної особи. Зокрема, мирова угода, укладена законним представником, може порушувати вимоги закону (ч. 5 ст. 175 ЦПК України). Якщо за умовами мирової угоди законний представник розпоряджається майном підопічного, яким він може розпоряджатися за згодою тільки органів опіки та піклування (наприклад, стосовно нерухомого або іншого цінного майна – ст. 71 ЦК України), то суд зобов'язаний для участі у справі викликати представника цих органів, що має дати висновок стосовно умов мирової угоди. Невчинення цієї дії судом дає всі підстави вищестоящій інстанції скасувати ухвалу суду про закриття провадження у справі та визнання мирової угоди як такої, що порушує вимоги закону, з направленням цивільної справи на повторний розгляд. За цією підставою також не можна затверджувати мирову угоду, укладену законним

представником у питаннях скасування усиновлення, оскільки це не є сферою автономії волевиявлення сторін або укладення мирової угоди, яка міняє чітко визначені законодавством взаємовідносини сторін, наприклад, стягнення аліментів на одну дитину у розмірі значно меншому від встановленого у ст. 182 СК України.

Не завжди укладення мирової угоди законним представником може проводитися спеціально з метою зашкодити правам та інтересам представляваної особи. Такі дії можуть бути вчинені через відсутність елементарної юридичної грамотності, що заважає належно і ефективно реалізувати розпорядчі процесуальні права в інтересах сторони. Ось чому, як правильно відзначав Р. Є. Лукасян, суд може не визнати розпорядчі права сторін не тільки у тому випадку, коли вони порушують права та інтереси інших осіб, а також їх власні. Відсутність збігу волі особи її інтересам може бути зумовлена дією ряду фактів: неправомірний вплив (обман, погрози тощо); 2) помилка через відсутність чіткого усвідомлення правових наслідків; 3) вимушені розпорядчі дії в силу важких обставин тощо [6, 107].

У будь-якому разі, які причини не викликали б вчинення такої розпорядчої дії, як укладення мирової угоди законним представником, суд повинен її безумовно перевіряти на факт відповідності інтересам представляваних осіб. Ці обмеження для повноважень законного представника направлені на створення судового контролю за формулюванням матеріально-правових вимог у справі таким чином, щоб були враховані інтереси представляваної особи.

Висновок. Судовий контроль за процесуальною діяльністю законного представника у цивільному процесі виступає важливою інституційною та процесуальною гарантією прав та інтересів представляваних осіб від можливих зловживань з боку тих, хто покликаний ці права та інтереси захищати.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Цивільний процес : навч. посіб. / [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.] ; за ред. Ю. В. Білоусова. – К. : Прецедент, 2005. – 293 с.
2. Орлова Л. М. Права сторон в гражданском процессе / Л. М. Орлова – Мн. : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1973. – 192 с.
3. Фединак Л. С. Мировая угода як спосіб врегулювання цивільно-правових спорів: окремі питання / Л. С. Фединак // Право України. – 2003. – № 4. – С. 53-56.
4. Ухвала Комсомольського районного суду м. Херсона від 29 верес. 2011 р. у цивільній справі № 2-3021/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20086697>
5. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 21 груд. 2009 р. у цивільній справі № 22-5145/2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7151462>
6. Лукасян Р. Е. Избранные труды по гражданскому процессу / Р. Е. Лукасян. – М. : Проспект, 2009. – 480 с.

Немеш П. Ф. Судебный контроль при заключении мирового соглашения законным представителем в гражданском процессе (анализ современной практики)

Автор рассматривает вопрос институциональных и процессуальных гарантий полномочий законного представителя в гражданском процессе при реализации им права на заключение мирового соглашения. Выводы иллюстрируются материалами судебной практики.

Ключевые слова: законные представители, гражданский процесс, суд, мировое соглашение

Nemesh Petro. The judicial review at the conclusion of a settlement agreement by the legal representative in civil proceedings (on the materials of current practice)

The author analyzes the issue of institutional guarantees over the legal representative in civil proceedings in the process his rights for settlement agreement realization. The conclusions are based on the materials of judicial practice.

Keywords: legal representatives, civil litigation, the court, the settlement agreement